

Муковіз Олексій Павлович
аспірант Інституту вищої освіти
АПН України

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки особливі вимоги ставляться до рівня сформованості самостійності фахівців. У «Національній доктрині розвитку освіти» [7] одним із пріоритетних завдань визначається «... формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості».

У педагогічній науці проблема самостійної пізнавальної діяльності (СПД) не є новою. Сутність СПД та методику її організації досліджували С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, В.К.Буряк, М.Г.Дайрі, М.О.Данилов, В.І.Євдокимов, Б.П.Єсипов, В.А.Козаков, О.А.Нільсон, П.І.Підкасистий, І.Ф.Прокопенко, О.Я.Савченко, Б.А.Сусь, О.В.Усова та інші науковці.

Аналіз літературних джерел показав, що існує декілька підходів до трактування поняття «самостійна пізнавальна діяльність» вчителів початкової школи. Виявилось, що поряд з терміном «самостійна пізнавальна діяльність» широко застосовуються такі поняття як «самостійність» та «діяльність», «пізнавальна самостійність», «самостійна робота» тощо. Тому, у даній статті ми спочатку уточнимо співвідношення та взаємозв'язки між поняттями і з'ясуємо суть понять «самостійність», «діяльність», «пізнання» і т.ін.

Поняття «сам» у психолого-педагогічних дослідженнях характеризується як здатність діяти відносно незалежно, ізольовано від інших, без зовнішньої допомоги (Л.Виготський), по-особистісному, не так як всі (Л.Божович), зберігаючи свою позицію, не дивлячись на змінені умови (А.Латинцева), ініціативно (Ю.Янотовська).

В «Українському педагогічному словнику» подається тлумачення «самостійності», як однієї із властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість, по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються у процесі діяльності [1, 297].

Г.Е. Ковальова [4] вважає, що самостійність – це самостійна діяльність, мислення. Достатніми умовами для глибокого засвоєння матеріалу – є його аналітико-синтетична обробка, яка полягає в самостійному аналізі нової інформації (виділення в ній основних понять), встановлення причинно-наслідкових зв'язків і розуміння навчального матеріалу, визначення в ньому головного і другорядного. Тільки на основі такого осмислення матеріалу можна самостійно мислити, доводити, узагальнювати.

Аналіз наукових джерел з теми дослідження показав, що серед провідних педагогів-науковців, методистів та психологів немає однозначного тлумачення поняття «самостійність». На підтвердження цієї думки розглянемо перелік найпоширеніших наукових характеристик «самостійності».

Самостійність характеризується як:

- «вольова властивість особистості, здатність систематизувати, планувати, регулювати та активно здійснювати власну діяльність без постійного керівництва та практичної допомоги ззовні» [9];
- здатність особистості до діяльності, без втручання ззовні [5, 303];
- свідомо умотивованість дій та їх обґрунтованість, без сторонніх впливів та навіювань, прагнення й здатність чинити відповідно до своїх особистих переконань [11];
- незалежність, здатність та прагнення людини до здійснення дій або вчинків без допомоги інших, відповідно до умов, що об'єктивно змінюються [2, 23] ;

- узагальнена властивість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку [14, 449];
- якість особистості, виражена в здатності мислити, аналізувати ситуацію, виробляти власну думку, ухвалювати рішення і діяти за власною ініціативою, незалежно від нав'язуваних поглядів і способів розв'язання тих або інших проблем [12];
- вольова дія, що характеризує розумову діяльність, ознака активності особистості, її здатності до пізнавального пошуку [3; 15];
- риса особистості, яка забезпечує вибір та реалізацію певного способу розв'язання завдання [6] та ін.

З наведених означень випливає, що у більшості з них підкреслюється єдність внутрішньої готовності особистості до діяльності та інтенсивний вияв цієї готовності. Крім того, у більшості визначень сутність самостійності розкривається через вольові риси особистості (рішучість, наполегливість, витримка, постійність), її здібності та інтелектуальну діяльність.

Таким чином, **самостійність** – це вольова властивість особистості, якій притаманна незалежність, активність, свідомість та відповідальність, здатність до конкретного виду діяльності та виявляється під час виконання навчально-пізнавальних і практичних завдань.

Самостійність у процесі навчання майбутніх вчителів початкової школи необхідна, оскільки вона має забезпечити здійснення одного з найважливіших принципів педагогіки вищої школи – принципу свідомості.

Розглянемо суть понять «пізнання» та «діяльність».

В.Б. Шапар у «Психологічному тлумачному словнику» [14, 339] розрізняє такі види пізнання: пізнання наукове, пізнання повсякденне, пізнання художнє і пізнання релігійне.

С.У. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає, що «пізнання» – це процес цілеспрямованого активного

відображення об'єктивного світу у свідомості людей. Пізнання є специфічною, вищою формою відображення. На відміну від нижчих форм відображення, воно здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише дійсне, а й численні можливості – конкретні й абстрактні – для вибору тієї з них, що найбільше відповідає інтересам людини [1, 261].

У «Словнику з педагогіки» визначається, що «пізнання» – це процес психічного відображення і сприйняття навколишнього у свідомості, в результаті якого з'являються нові знання його суті; специфічна діяльність людини, орієнтована на відкриття законів природи і суспільства, секретів буття і світу, виявлення можливих способів дії з предметами та явищами. Спеціально організоване пізнання складає суть навчально-виховного процесу [5, 256].

Отже, пізнання – це психічний процес відображення навколишньої дійсності у свідомості.

У педагогічній науці діяльність – «динамічна система взаємодій суб'єкта з навколишнім світом» [13], «найважливіша форма вияву активного ставлення людини до навколишньої дійсності» [8].

Психологи К.К.Платонов і Г.Г.Голубєв визначають діяльність як «активну взаємодію людини із середовищем, у якому вона свідомо досягає поставленої мети» [10].

Психологічний та педагогічний аспекти теорії діяльності підкреслюють таку специфіку людської діяльності, як активність, динамічність, наявність потреби, яку людина задовольняє, вступаючи у взаємодію з навколишнім світом.

Щодо «пізнавальної діяльності» то її тлумачать як сукупність дій пошукового характеру, що ведуть до відкриття невідомих фактів, теоретичних знань та способів діяльності, створення принципово нових духовних та матеріальних цінностей [2, 29].

Пізнавальна діяльність – це система, яка пов’язує основні елементи, які в процесі реалізації навчально-пізнавальної мети забезпечують виконання трьох основних функцій: орієнтувальної, виконавчої, контрольної-коригуючої.

Аналіз наукових джерел дав підставу виділити основні ключові слова щодо трактування поняття СПД:

- вольова властивість особистості;
- вольова дія;
- здатність мислити, аналізувати ситуацію, виробляти власну думку, ухвалювати рішення і діяти за власною ініціативою;
- здатність особистості до діяльності;
- незалежність;
- риса особистості;
- самостійна діяльність, мислення;
- свідомо умотивованість дій та їх обґрунтованість;
- синтезована риса характеру, здібностей, інтелекту та волі;
- ставленням особистості до процесу діяльності.
- сукупність дій пошукового характеру;
- сукупність засобів знань, вмінь і навичок;
- узагальнена властивість особистості.

Виходячи з аналізу сутності тісно пов’язаних понять ми відобразили модель поняття СПД майбутніх вчителів початкової школи (рис. 1.). Як бачимо модель містить компоненти: самостійність, пізнання, діяльність, самостійна робота, пізнавальна діяльність, пізнавальна самостійність, які тісно взаємопов’язані між собою і формують СПД майбутніх вчителів початкової школи.

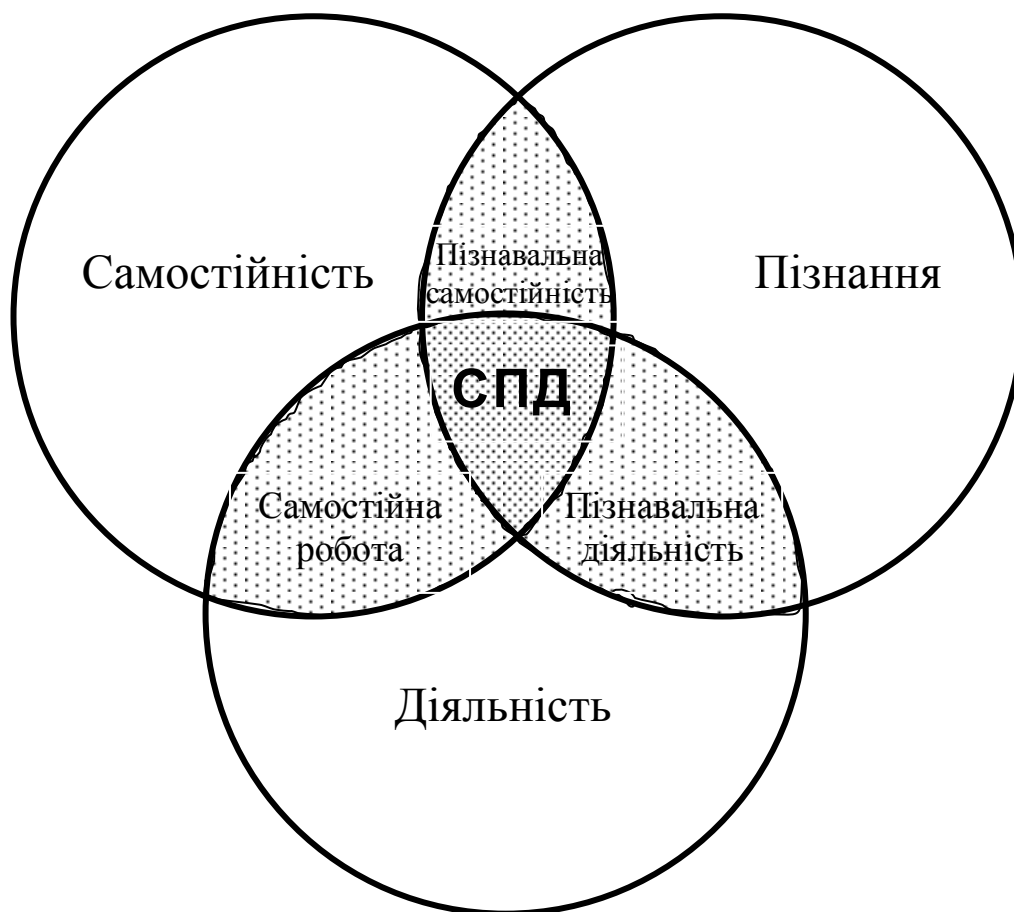

Рис. 1. Модель СПД майбутніх вчителів початкової школи

Отже, під поняттям СПД майбутніх вчителів початкової школи ми розуміємо комплекс дидактично передбачених зусиль, які збагачують інтелектуальну чутливість та сприяють поглибленому пошуку під керівництвом викладача, тієї інформації (знань), котра «працює» на фаховий життєвий досвід (вміння та навички) та подальше професійне самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
2. Жарова Л.В. Учить самостоятельности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1993. – 205с.
3. Ковалев А.Г. Личность воспитывает себя. – М.: Политиздат, 1983. – 256с.

4. Ковалева Г.Е. Организация самостоятельной работы студентов на основе деятельностной теории учения. – СПб., 1995. – С.3.
5. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448с.
6. Леонтьев А.Н. Философия психологии: Из науч. наследия. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 285с.
7. Національна доктрина розвитку освіти // «Освіта» 24 квітня – 1 травня 2002. – С. 2-4.
8. Педагогическая энциклопедия. Под ред. Н.А.Каирова, Ф.Н. Петрова. – Из-во “Сов. энциклопедия”, 1965. – Т.1. – С.709.
9. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М.: Высшая школа, 1984. – С.126.
10. Платонов К.К., Голубев Г.Г. Психология. – М.: Высш.шк., 1997. – С.53.
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 705с.
12. Словарь-справочник по педагогике / Авт.-сост. В.А. Мижериков; Под общ. ред. П.И. Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – С.331.
13. Усова А.В., Вологодская З.А. Самостоятельная работа учащихся по физике в средней школе. – М.: Просвещение, 1981. – С.59.
14. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – 640с.
15. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 208с.

В статті розглядається сутність поняття самостійна пізнавальна діяльність майбутніх вчителів початкової школи.

В статье рассматривается сущность понятия самостоятельная познавательная деятельность будущих учителей начальных классов.

Mukoviz O.P.

The article deals with the problem of the essentials of the individual cognitive activity of the future primary school teachers.